

PAPER DETAILS

TITLE: İctihadin Bağlayıcılığı Meselesi ve Fikir Mezheplerine Bağlanmanın Anlamı

AUTHORS: İbrahim Kafi DÖNMEZ

PAGES: 0-0

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/153879>

İctihadın Bağlayıcılığı Meselesi ve Fıkıh Mezheplerine Bağlanmanın Anlamı

İbrahim Kafi DÖNMEZ*

Abstract

Legal reasoning (ijtihād) constitutes the essence of the intellectual activities and axis of Islamic Jurisprudence. In Islamic tradition it is the requirement of belief that individual and communal life be shaped in accordance with the legal reasoning, which comes out from expert Jurists. Nonetheless, considering the discussions on the nature of legal reasoning, and closely related to this, on the issue of reaching to the correct or wrong judgement, there is no philosophical bases for preferring one reasoning over the other. Although this is the case, there is no obstacle to accept or follow the binding nature of one legal school. The stability of legal schools in Muslim societies depends on historical and philosophical analysis of this reality. For this reason, in order to make a better analysis, the nature of legal school must be determined correctly.

Key Words: legal reasoning, Ijtihad, legal schools, Jurisprudence

Anahtar Kelimeler: ictihad, fıkıh mezhebi, hata-isabet, ictihadın bağlayıcılığı, fıkıh mezhebine bağlanma

İctihad, ilgili delilleri inceleyerek şer'î-amelî olayların hükmü hakkında bir kanaate ulaşma görevini üstlenen fıkıh ilmi kapsamındaki entelektüel faaliyetin özünü ve fıkıh düşüncesinin eksenini oluşturur. İslâmî gelenek içinde ister toplum isterse birey düzeyinde olsun, günlük hayata “ehlinden ve mahallinde sâdır olan” ictihadlara göre şekil vermek, dinî sorumluluğun gereğini yerine getirme inancını taşıyabilme ve bunun huzurunu yaşayabilmenin temel güvencesi olagelmıştır. İlginç bir nokta, bu telakkinin, bir yandan yeni bir ictihad ortaya koyan veya başkasının ictihadına uyan müctehidler diğer yandan da bu ehliyeti haiz olmadığı için müctehidler ictihadlarına bağlananlar tarafından paylaşılmış olmasıdır. İctihadın bu anlamdaki saygınlığının tahlili ayrı bir incelemenin konusu olabilirse de, bu makalede ictihadî görüşlerden birini diğerlerine tercih etmeyi haklı kılan bir sebebe binaen o ictihada göre amel etme zorunluluğunun bulu-

nup bulunmadığı üzerinde c
hep olgusuyla ilgili bazı tesb
anlamı hakkında bir değerlen

Bir ictihadı diğerlerine üs
madığı hakkındaki araştırma
yen bir hükmün bulunup bul
doğrunun örtüşüp örtüşme
incelenmesi özel bir önemi h
gözen geçirilmesinde yarar v

İctihatta Hata-İsabet Me

İctihadî bir meselede, müc

I) Allah katında muayyen

1) Bu farklı doğrular Alla

2) Bu farklı doğrulardan

üstündür (ikinci görüş),

II) Allah katında muayyen

1) Bu hükme delalet eden

2) Bu hükme delalet eden

A) Bu delil kat'îdir:

a) Hata eden müctehid

b) Hata eden müctehid

B) Bu delil zannîdir:

a) Müctehid bu zannî

¹ Allah katında muayyen hüküm
tek veya birden fazla olup olama
ayrıt edilmesi; hata-isabet tartış
telakkiler, görüşlerin nisbet edi
çimde durulmayacaktır. Bu ko
esrâr'ın hâmişinde), İstanbul 13
1324, II, 357-382; Abdülaziz el
Hümâm, *et-Tahrîr* (İbn Emîr'l
312; Muhammed Seyyid (Seyy
Apaydın, "İctihad", *DİA*, İstanb

* Prof. Dr., Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi

b) Müctehid bu zannî delile isabetle yükümlü değildir (yedinci görüş).

Bunlardan birinci ve ikinci görüşün sahipleri “musavvibe”, diğer görüşlerin sahipleri “muhattie” olarak anılırlar.

Kelam âlimlerinin çoğunluğu, özellikle Eş‘ariye’nin büyük kısmı 1. görüşe, bir kısmı 2. görüşe sahiptir. Bu sebeple 1. ve 2. görüş cumhur-ı mütekellimine nispet edilir. Bazı âlimler 1. ve 2. görüşü mutlak biçimde Mutezile’ye nispet ederlerse de 1. görüşü Mutezile’nin tamamına hatta ekseriyetine nispet etmek doğru olmaz; hüsün-kubuh konusundaki görüşleri dikkate alındığında Mutezile’ye 2. görüşün nispet edilmesi daha doğru olur. Dört mezhebe mensup fakihlerin çoğunluğuna yedinci görüş nisbet edilir ve bunlar “muhattie”den sayılır.

Dört mezhep imamından hem musavvibe hem muhattie fikrinde olduklarına delalet eden sözler nakledilmiş ve bunların kanaatleri layıkıyla anlaşılamamıştır. Mesela Ebu Hanife’den nakledilen “*küllü müctehidin musîbün, ve’l-hakku vâhidün*” şeklindeki söz değişik şekillerde yorumlanmış, her kesim bunu kendine göre tevil etmiştir.

Gazzâlî *Mustasfâ*’da 1. görüşte olduğunu ve 2. görüşte olanları hatalı bulduğunu kesin bir dille ifade eder.

Pezdevî ve onu takiben bazı usul bilginleri Hanefî fakihlerin hata eden müctehid hakkında: a) Hem ibtidâen (başlangıcı, delili itibariyle) hem intihâen (sonucu, hükmü itibariyle) hata ettiği, b) İbtidâen isabet, intihâen hata ettiği şeklinde ikiye ayırdıklarını kaydederse de, İbn Hümâm bu görüşü eleştirir ve böyle bir ihtilâfın gerçekleşmeyeceğini, çünkü ictihada başlayan müctehidin emre uyup vazifesini yapmış olduğunu, dolayısıyla bunu hata olarak nitelemenin mümkün olamayacağını, ama maksat ictihadında bazı ictihad şartlarını ihlal ettiği ise, zaten bunda kimsenin farklı düşünmeyeceğini belirtir.

Bu görüşlerin ayrıntıları bir yana bırakılırsa konuyla ilgili üç temel tezin bulunduğu görülür:

1. Tez: İctihadî meselede ictihad öncesinde asla muayyen bir hüküm yoktur. Hüküm ancak müctehidin zannından ibarettir. Binaenaleyh ictihadî meselede farklı ictihad sayısınca doğru mevcuttur ve hepsi Allah katında eşit düzeydedir.

2. Tez: İctihadî meselede raber işin gerçeğinde bir hükümle “Şayet söz konusu icadla belirlenip vaz’ edilecek olsaydı vardır ki bu Şâri’in maksadından, ictihadî meselede fakihler beraber meziyet açısından eşit olmaları ca tekabül ediyorsa o görüş daha yakındır (eşbehtir).

3. Tez: İctihadî meselede hüküm müctehidin zannından oluşamaz. Anılan hükme herhangi bir hata vardır. Şu var ki Allah katında bilinemediğinden, hangi müctehidin kesin olarak söylenemez.

İctihatta Hata-İsabet Meselesi ve İctihadın Bağlayıcılığı Meselesi

Bu konudaki görüşler dikken ilginç bir görüşün ortaya çıkararak esas amil olarak Allah katından mı yoksa Allah katından bakılacağı hususunda bir ayrışma görülmektedir. Birleştirilerek ele alınmasıdır. Birinci görüşte, sonra konunun iki yönüne değinilir, sonra konunun üçüncü bir eğilim doğurduğunu söylenir.

Birinci Eğilim: Meseleye bakıldığında bakanlar, bunun -bir yönüyle- doğru olduğunu ve bu çerçevede sorumlu olmaktan berî hatta müctehidlerin ictihadlarını doğru olduğunu genelleme yapıp “ictihad önemsizdir” kuralına ulaşmışlar, sonra da

² Bu konunun hükmün âyâna sayılması; en uygun olanın (asla) yükümlü tutma (et-teklif) gibidir; nesih gönderme; nesih gibi m

na bir destek daha sağlamak üzere ve muhtemelen mantikî bütünlüğün ancak bu yolla korunabileceğini düşünerek “ictihadî meselelerde doğrunun tek olmadığı (müteaddit olduğu)” kuralını koymuşlardır. Böylece meseleye başta müctehid açısından bakılırken, sonunda Allah katındaki ilim açısı hakim kılınmıştır.

İkinci Eğilim: Meseleye Allah katındaki doğrunun ne olduğu açısından bakanlar, bunun birden fazla olabileceğini kabulün, gerek Allah Teâlâ’yı tenzihi zedeleme bakımından taşıdığı sakıncaları gerekse tutarlı bir mantık zinciri içinde izahtaki zorluklarını dikkate alarak önce doğrunun birden fazla olamayacağını vurgulamışlar, ardından bunu destekleyen bir genelleme yapıp “ictihad öncesinde muayyen bir hüküm bulunduğu” kuralına ulaşmışlar, sonra da muhtemelen mantikî bütünlüğün ancak bu yolla korunabileceğini düşünerek ictihadî sonuçlardan sadece birisinin doğru olabileceği kuralını koymuşlardır. Ancak bu gruptaki bilginlerin (muhattie) bir kısmı daha da ileri giderek, bu fikri perçinlemek üzere ictihadî meselede kat’î delil bulunduğunu ve hata eden müctehidin günahkar olacağını, yine bir kısmı bu konuda zannî delil bulunmakla birlikte müctehidin bu zannî delili doğru tespit etmekle yükümlü olduğunu belirtmişlerdir. Böylece meseleye başta Allah katındaki doğru açısından bakılırken daha sonra müctehidin sorumluluğu mülahazaları da devreye katılmıştır. Fakat bu eğilim (muhattie) içindeki bilginlerin çoğunluğu müctehidin isabet yükümlülüğünü kabul etmedikleri için, esasen bu açıdan (müctehidin görev ve sorumluluğu açısından) birinci eğilimdekilerle ikinci eğilimdekiler (kat’î delil bulunduğu ve hata eden müctehidin günahkar olacağını belirtenler ile zannî delil bulunduğunu ve müctehidin bu konuda isabetle yükümlü olduğunu ifade edenler hariç) birleşmiş olmaktadır.

Üçüncü Eğilim: Meseleye birinci eğilimdekiler gibi müctehidin görev ve sorumluluğu açısından bakmakla ve bu noktada onlarla aynı sonuca varmakla beraber, “ictihadî meselelerde doğrunun tek olmadığı” kuralını mutlak biçimde ifade etmekten rahatsızlık duyanlar Şâri’in maksadına en fazla uygunluk gösteren görüşün Allah katındaki üstünlüğünü vurgulamak üzere “Şayet ictihadî bir meselede Şâri’ tarafından bir hüküm tayin edilecek olsa idi, ictihadî sonuçlardan sadece biri ona en yakın olurdu” şeklinde bir farazî yaklaşımla birinci eğilimdekilerin görüşünü yumuşatma ihtiyacını duymuşlardır.

Buna göre, ictihadî çözümü beraberinde getiren iki görüş vardır:

a) İctihad öncesinde tek bir doğru bulunduğunu ve hata eden müctehidin günahkar olduğunu (dördüncü görüş),

b) İctihad öncesinde tek bir doğru bulunduğunu ve müctehidin isabetle yükümlü olduğunu (üçüncü görüş).

Her ikisi “muhattie”den Allah katındaki doğruyu bulmakla ilgilidir. Birinci görüşün (dördüncü görüş) cun bağlayıcı olacağını da ifade eder (Allah katında birden fazla doğru bulunamaz, birden fazla saygınlığı olan görüşler mümkün değildir. Fakat bu bakış açıyla onlar sadece müctehidin yükümlü olduğu bir konuda isabetle yükümlü olurlar ama realitede müctehidin birden fazla görüşün bulunmasıyla hangi ictihadın onların bakış açısına göre doğru olduğunu belirleyebilecek bir yönde sahip olduğu iddia edilebilecektir.

Diğer görüşler ise ictihadî çözümün mutlak anlamdaki “musavvir” kabul edilmelidir. Nisbî anlamdaki (ikinci görüş) bu doğrularda üstün ise de bunu belirleyecek bir çözüm bulma yükümlülüğü ictihad öncesinde ictihadî meseleye (üçüncü görüş) zaten müctehidin kat’î delil bulunduğunu fakat hakikatle savunanlar (beşinci görüş) ilmi bünde isabetle yükümlü olmakla ictihadî görüşler -nazarî olarak doğruyu temsil etse bile- pratik

Sonuç olarak, çok az bilgin tarafından savunulan ve pratiğe yansıma şansı bulunmayan iki şâz görüş (dördüncü ve altıncı görüşler) bir yana bırakılırsa, İslâm alimlerinin büyük çoğunluğuna göre -ehlinden sâdır olan ve mahallinde yapılan- bütün ictihadlar (Allah katında bunlardan sadece birinin doğru veya doğruya en yakın olduğunu savunanlar bulunmakla birlikte) kullar açısından aynı saygınlığa sahiptirler. Naslardaki açıklamalar, Resûlullah'ın uygulama ve tavırları, ictihad faaliyetinin amacı ve karakteri de bu yaklaşımı destekler niteliktedir. Buna göre, ictihadın dinî değerine ilişkin bakış açısından, bir ictihadı bağlayıcı yani onu diğerlerine üstün kılan bir gerekçe bulunmamaktadır.

Muayyen İctihada / İctihadlar Manzûmesine (Mezhep) Bağlanma İhtiyacı ve İctihadın Bağlayıcı Hale Getirilmesi

İctihadın mahiyeti ve hükmü³ hakkındaki tahliller ile bu konuyla yakından ilgili olan ictihadda hata-isabet meselesinin incelenmesi göstermektedir ki ictihadı bağlayıcı kılan yani gerek toplum gerekse birey düzeyinde bir ictihadın diğer ictihadlara nazaran daha üstün sayılmasını gerektiren felsefî bir temel bulunmamaktadır. İctihadın “bağlayıcılığı” açısından bakıldığında bu sonuca ulaşılmakla beraber, muayyen bir ictihada veya ictihadlar manzûmesine (mezhebe) “bağlanma ihtiyacı” açısından bakıldığında farklı sonuca varılabilir. Bu konuda sağlıklı bir sonuca ulaşabilmek için konunun toplum ve birey bakımından ayrı ayrı incelenmesi uygun olur.

Konu toplum düzeyinde ele alınırken, önce muayyen bir ictihada veya mezhebe bağlanmada, başka değil de o ictihad veya mezhebin seçilmesinde etkili olan sebepler ile tek görüşe bağlanma ihtiyacının nereden kaynaklandığı meselesini birbirinden ayırdetmek gerekir. Bunlardan ilki yani belli bir zamanda ve belli bir yerde hangi ictihad veya mezhebin ne gibi sebeplerle tercihe şayan görüldüğü yahut görüleceği meselesi konumuz dışındadır. Burada bizi ilgilendiren husus ise, nazari açıdan bir ictihadı diğerlerine üstün kılan felsefî bir temel bulunmadığı halde “bağlanma” ihtiyacının nereden kaynaklandığıdır.

³ İslâm âlimleri ictihad faaliyetinin mahiyeti ve ictihadî sonucun epistemolojik değeri üzerinde geniş biçimde durmuşlar ve önemli tahliller ortaya koymuşlardır. Burada ayrıntılarına girilemeyecek olan bu konuda ele aldığımız mesele açısından önemli olan nokta ictihadî sonucun kesin bilgi değil zan ifade etme özelliğidir.

Öncelikle, fikhî konularda ameli hayatla ilgili dinî-hukukî karşılaşılmasını intaç eden âr son tahlilde bunun için doğ olduğunu göz önünde bulund düşüncesinde, ehlince ve yet nimsenmiş ve Hz. Peygamber lerin dinî yaşantılarında ve ka bir ictihada uymaları önem süreçte her bölgenin fikhî bir ler oluşsa da, İslâm coğrafyası hukukî ihtilâfların nitelik ve den, aynı konuda bir şehir verilmesinin örnekleri gün g mesi için Emevîler döneminde nun ülkenin genel gidişatı ve ele alınıp hukuk birliğini sağ ri bir girişimde bulunulması Ca'fer el-Mansûr zamanına r İbnü'l-Mukaffa' halifeye sun hatta aynı bölge veya şehir toplumda meydana getirdiği yol açtığına dikkat çekiyor, h lamaların Sünnet'ten ve kıya kitap halinde kendisine sunu birleştirici ve kesin karakterc laştırma yapmasını öneriyor ve hukuk birliğini sağlamak şühdü ve İmâm Mâlik'e Mu

⁴ Fikhî ihtilâfların çokluğu sebe üzerinde toplaması teklif edilm memnuniyetle karşılayacağı bir riyetinin önemine dikkat çekn kendi fakihlerinin üzerinde birl zılı talimat yollamıştı; bk. Dârim ⁵ Bk. Ahmed Zeki Safvet, *Cemhe* ts. (el-Mektebetü'l-İlmiyye), III.

Mâlik, değişik bölgelere ulaşan farklı rivayetlere dayalı kabuller bulunduğunu ve bütün tarafların hakikati arama gayreti içinde olduğunu belirterek bu teklifi kabul etmedi ve bölgesel farklılıkların gerektirdiği çeşitliliğin önüne set çekilmemesini tavsiye etti.⁶ Böylece ülke genelinde veya bölgesel düzeyde bir kanunlaştırma (kodifikasyon) yapma ya da hukuk birliğini sağlayacak kanunlar koyma cihetine gidilmedi. Fakat hukuk birliğinin temelindeki hukuk güvenliğinin sağlanması ihtiyacı artarak devam ediyordu. İslâm toplumunda farklı eğilim, gelenek ve birikime sahip fıkıh çevrelerinin oluşması yeni bir gelişme değildi, bilakis kökleri Sahabe dönemine uzanıyordu. Hatta gerek “İrâkıyyûn ve Hicâziyyûn” şeklinde coğrafi veya “ehl-i re’y ve ehl-i hadis (ehl-i eser)” şeklinde soyut niteleme yapılarak anılan ana eğilimler anlamındaki, gerekse belirli fakihler etrafında kümelennmeler anlamındaki ekolleşme, belli bölgelerin hem bireysel dinî yaşantısında hem de yargısal kararlarında istikrarı sağlama açısından önemli katkılar sağlayagelmisti; fakat bu anlamıyla mezhep bir kanun işlevi üstlenmiş değildi. Hukuk birliğini sağlama ihtiyacının had safhaya gelmesi olgusunun, fıkıh düşüncesindeki eğilimlerin belirli fakihler etrafındaki ilim halkaları sayesinde belirginleştiği ve mensubiyet çevresine sahip mezheplerin ortaya çıkmasına elverişli akademik şartların olgunlaştığı döneme rastlaması, bir başka anlatımla ihtiyaç ve imkânların örtüşmesi, spontane ve toplumun derinliklerine nüfuz ederek ilerleyen bir gelişmeye yol açtı: Fıkıh mezheplerinin toplumda yerleşmesi ve kanun işlevini görür hale gelmesi.⁷ Böylece artık belirli ictihadların bağlayıcılığı kabul edilmiş oluyordu. Nitekim Mâverdî (v. 450/1058), yargıcın Şâfiî mezhebi dışındaki bir mezhebe göre hüküm veremeyeceğini ileri süren fakihlerin artık (“elyevm”: günümüzde) mezhep mensuplarının ve uyulan imamlarının net bir şekilde

⁶ İmâm Mâlik’ten aktarılan ifadeler onun bir yandan değişik bölgelerde farklı hadislerle dayanıldığı olgusuna, diğer yandan da herkesin belirli görüşlere uymaya mecbur tutulmasının ictihad hürriyetini önleyeceğine dikkat çektiğini göstermektedir. Onun kitaplarının bütün uygulayıcılar için bağlayıcı hale getirilmesi teklifinin Halife Harun Reşid tarafından da tekrarlandığı anlaşılmaktadır; bu konuda bk. İsmâil b. Muhammed el-Aclûnî, *Keşfu’l-hafâ*, nşr. Ahmed el-Kalâş, Beyrut 1351-1352, I, 67-68; Şah Veliyyullah Dehlevî, *el-İnsâf fî beyânî sebebi’l-ihtilâf risâlesi (Mezheplerin Doğuşu ve İctihad Tartışması içinde)*, trc. Şükrü Özen, İstanbul ts. (Pınar Yayınları), s. 62-63; Subhi Mahmasânî, “İslâm Hukukunun Tedvini”, trc. İbrahim Kâfi Dönmez, *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 3, İstanbul 1985, s. 318-319.

⁷ İbrahim Kâfi Dönmez, “Mezhep”, *İslam’da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, İstanbul 1997, III, 233.

ayrışmış ve mezheplerin “isti” larını aktarmaktadır.⁸ Bu to, dinî değerlendirme anlamında pratik ihtiyaçların ve tutar ictihadlar manzûmesinin (m maktaydı.

Konu fertler düzeyinde el veya mezhebe bağlanmasında meye yönelten sebepleri ayrı konusu olan husus, tercihin tercihin temelindeki sebep kaynaklandığıdır. “Fertler dü taalluk etmeyip sırf kişinin bi kalan ve yaptırımı sadece u edilmelidir.

Öncelikle ictihad ehliyeti edilmelidir. Şöyle ki: Her mü ictihadına göre amel etmesi müslümanın, delillerini incel bir müctehidin ictihadına u olan mesele ise ictihad edebil dur. Böyle bir kimse için yap amel etmektir. Yukarıda açıl üstün kılan felsefi bir tem ictihadın saygın olduğu esa amel edebilir. Fakat birey, h haram konularında değişik seçimi nasıl yapacaktır? Bu k tini haiz olmayan müslüma demek hem uygulama kolaylı süzlüğe bırakmak olur. Şöyle

⁸ bk. Mâverdî, *Edebü’l-kâdî*, nşr. *Mezheplerin Teşekkülünden Son Enstitüsü (yayımlanmamış dokt*

a) Pratik açıdan: Meseleye uygulama kolaylığı açısından bakıldığında, sade bir müslüman için başta ibadetler olmak üzere dinî hayatını nasıl tanzim edeceği hususunda uygulamaya geçmeden önce nazari bilgi⁹ ile donanmış olması kaçınılmazdır. Bunun gerçekleşebilmesi için “bir biçimde” ictihadlar arasından seçim yapılması gerekir.

b) Tutarlılık açısından: Aynı toplumda benzer olaylara farklı ictihadların uygulanmasının yargı alanında ortaya çıkardığı sakıncalar incelendiğinde, bunları giderme çabalarının -son tahlilde- güven ve tutarlılık arayışına dayalı olduğu görülür. Bir müslüman için dar anlamıyla dinî hayatında tutarlılık arayışı içinde olmak da, sırf dünyevî boyutla sınırlı hukuki ihtilâfların çözümünde tutarlılık arayışı içinde olmaktan daha az önemli değildir. Bir başka anlatımla, kişinin kendisini ikna eden haklılık gerekçeleri olmaksızın dinî yaşantısını ölçüden mahrum, çelişkili uygulamalara bırakması, hukuk birliğinin bulunmadığı bir ülkede hukuk anarşisi yaşanmasından duyulana nispetle daha çok rahatsız edicidir. Zira yargı kararlarının sonuçları dünyada olup biten bir hesaplama ile sınırlı iken, bireyin kendi dinî yaşantısı hakkında verdiği kararlar İslâmî terminolojiyle “en büyük mahkeme”ye (mahkeme-i kübrâ) uzanan bir sorumluluk sürecini ilgilendirir. Kaldı ki yargı kararlarının çelişkili olmasında -sırf kararın taraflarından biri olması hasebiyle- bireyin dahli, kudreti ve sorumluluğu yoktur; oysa dinî hayata ilişkin kararlar böyle değildir. Dolayısıyla, konuya bu açıdan bakıldığında da “bir biçimde” ictihadlar arasından seçim yapılması gerekeceği açıktır.

Şu halde bu bireysel tercihin temelinde de, seçilen ictihadın / ictihadlar manzûmesinin (mezhep) dinî değerlendirme anlamında bir üstünlüğe sahip olduğunun kabulü değil, pratik ihtiyaçların ve tutarlılık düşüncesinin bir ictihadın / ictihadlar manzûmesinin (mezhebin) esas alınmasını zaruri kılması yatmaktadır. Farklı eğilim, gelenek ve birikime sahip fıkıh çevrelerinin oluşması belli bölgelerin bireysel dinî yaşantısında istikrar bakımından önemli katkılar sağlayagelmiş olsa da, hukuk birliğini temin ihtiyacının belirli bir noktaya gelmesine kadar mensubiyet çevresine sahip mezheplerin kesin hatlarıyla birbirinden ayrılmış olmadığına ve hukuk birliğine

⁹ Bu konuda davranışları yönlendiren bilgi kitabî olmasa ve başkalarının uygulaması esas alınarak (eğitim ve görenek yoluyla) kazanılsa da “nazari bir bilgi”nin oluştuğunda kuşku yoktur.

duyulan ihtiyaç ile akademik yerleşmesi sürecini hızlandırarak dinî yaşantılarında uygulamaya besleyen ve pekiştiren önemli

Tek Mezhebe Bağlı Kalmak

Tek mezhebe sıkı biçimde bağlı kalmak, toplumda sağlıklı bir değerlendirme alanında gerekse bireysel dinî bağlanma ihtiyacını ortaya bulundurarak ve yine toplum yarar vardır.

Konunun toplumsal boyutu, be sıkı biçimde bağlı kalmak sağladığı yararlar ile değişen olması gereken mukayesesinin dengelenmesi oluşturur. noktaya gelinmesini intaç eden yaklaşık on asırlık deneyimi, sal yapı üzerindeki etkilerini ve o konudaki toplumsal ihtiyaç mezheplerin görüşlerinden yeni görüş ihdas etme yoluyla yapılması şeklinde olmuştur. konusu olduğundan metodolojik sorunu konunun bu boyutu noktası oluşturmaz. Osmanlı süreci, fıkha dayalı yasal düzen İslâm ülkesinde devam etmekte

Mezhebe sıkı biçimde bağlı zaman da istikrar fikri öneri argümanlar daha çok bireyin kimsenin belli bir ölçüden m sakıncaları ile ilgilidir. Dolay ictihadî görüşlerin delillerini sorumluluğunu üstlenmeye y

aldığı göz önünde tutulmalıdır.¹⁰ Bu düzeyde bilgi ve değerlendirme imkânına sahip olmayan bir müslüman için belirli bir mezhebin esas alınması, İslâm dünyasının büyük kesiminde, uygulama kolaylığı ve kendi içinde tutarlılık sağlaması yanında metodolojik çelişki ihtimalini de en aza indiren güvenli bir yol olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, değişen şartlar ışığında nasların yorumlanması ve maslahata ilişkin yeni değerlendirmelerin yapılması, hatta bazı hadislerin sıhhat derecelerinin gözden geçirilmesi suretiyle mevcut ictihadlar içinde hangisinin delillerinin daha güçlü ve zamanın şartlarına daha uygun olduğuna dair ehliyetli kişilerin veya heyetlerin yaptıkları tercihler, bazı konularda yaşanan tereddüt veya sıkıntıların aşılmasında büyük ölçüde metodolojik çelişki şüphesinden uzak güvenli bir yol olarak görünmektedir. Bu tür çalışmaların akademik düzeyde yoğun, düzenli ve uzmanlık anlayışına dayalı olarak yürütülmesi yanında söz konusu görüşleri dinî yaşantılarına tatbik edecek kimselerce de dikkatle izlenmesi hem genel fıkıh kültürünün gelişmesine ve toplumun bu konuda irtifa kazanmasına hem de bu tercihlerde rol almak isteyen yetkinlikten uzak kişi ve heyetlerin tabîi bir ayıklamaya tâbi tutulmasına önemli katkılar sağlar. Öte yandan, Şîa muhiti bir yana bırakılacak olursa, her bir fıkıh mezhebinin bünyesinde o mezhebin usulünü esas alarak yeni meseleler hakkında çözümler üretme ve bu amaçla ulemâyı derecelendirme geleneği kaybolmaya yüz tuttuğu ve mezheplerin bu yöndeki gelişme süreci zaafa uğradığından, sözü edilen ehil kişi ve heyetlerin işinin önceki ictihadlar arasında bir tercih yapmakla sınırlı olmayıp yeni meseleler için fıkıhın genel prensipleri ve metodolojisi çerçevesinde yeni çözümler ortaya koymak olduğu dikkate alınırsa bu tür akademik faaliyetlerin ve toplumsal ilgi düzeyinin ne kadar önemli olduğu daha iyi anlaşılır.

Sonuç

Aynı kaynaklara dayanan din ve hukuk bilginlerinin amelî konularda farklı sonuçlara ulaşabilmesi İslâm muhitine özgü bir durum olmayıp bütün dinler ve hukuk sistemleri için söz konusu olan ortak ve vazgeçilmez bir kültür görünümüdür. Konunun doğasından kaynaklanan bu duruma

¹⁰ Bir mezhebe bağlı kalmanın vâcip olduğunu ileri sürenler ile böyle bir mecburiyete dair hüccet bulunmayıp kişinin ehliyetine kani olduğu âlimlere sorarak dinî hayatını serbestçe tanzim edebileceğini savunanlar arasındaki tartışmalar ve dayanan deliller hakkında bk. Muhammed Seyyid (Seyyid Bey), *age*, I, 297-298, 305-311; Hayrettin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, Ankara 1985, s. 205-220.

ilaveten fikhî hükümlerin ik sınırlandırılmasında farklı b sinde bir bilgine ulaşan hadi ister tedvin öncesinde ister te bir hadisi diğerinin sahih say nı arttıran önemli bir sebep tabana zıt iki görüşü savun konuda bir ekolleşme süreci birey bakımından ictihadî so anlamında bir ictihadı diğerle bulunmamakla beraber, huk lan ihtiyaç ve çelişmezlik aray da muayyen ictihadlara “ba bağlanmanın pratik açıdan vermesi bireyleri de dinî hay yöneltmiş, bu da mezhepler doğurmuştur. Bu bağlanma veya mezhepler lehine gerçe lumlara göre değişik âmiller gerekli olup olmadığı konu menin ve gereklilik sınırların rin varlık sebepleri ve yayı toplumunda istikrar kazan tahlilinden geçer. Bu tahliller husus da, “fıkıh mezhebi” kav belirli bir âlime / âlimler grul dar ve indirgemeci bir yoru belirli fikir odakları etrafında kim şeklindeki geniş anlamı gerek bireysel gerekse toplun rinin gözden kaçırılmaması g

¹¹ Dar anlamıyla dinî yaşantıda b kavramı hakkında bk. Karaman

¹² Bu konuda önemli tesbit ve d özellikle s. 19-56, 278-280.